

EMOTSIONAL-EKSPRESSIVLIK TUSHUNCHASI VA UNING TILSHUNOSLIKDAGI O'RNI

Geldiyeva Mehriniso Baxodir qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Email: geldiyevamehriniso@gmail.com

Ilmiy rahbar: Rahimova Umida

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada emotsional-ekspressivlik tushunchasining lingvistik mohiyati, uning shakllanish manbalari hamda zamonaviy tilshunoslikdagi o'rni tizimli ravishda tahlil qilinadi. Emotsional-ekspressivlik tilning kommunikativ, pragmatik va stilistik imkoniyatlarini belgilovchi muhim kategoriya sifatida talqin etilib, uning leksik, grammatik va diskursiv darajalarda namoyon bo'lishi ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqotda emotsionallik va ekspressivlik tushunchalarining o'zaro aloqasi, ularning nutq ta'sirchanligini oshirishdagi roli hamda til birliklarining subyektiv baholovchi funksiyasi alohida ko'rib chiqiladi.

Maqolada so'nggi yillarda olib borilgan lingvistik tadqiqotlar, stilistika, pragmatika va psixolingvistika yo'nalishidagi ilmiy qarashlar tahlil qilinib, emotsional-ekspressivlikning zamonaviy tilshunoslikdagi tadqiq etilish holati baholanadi. Emotsional-ekspressiv birliklarning badiiy nutq, ommaviy axborot vositalari va kundalik muloqotdagi funksional xususiyatlari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari emotsional-ekspressivlikning til tizimida nafaqat estetik, balki ijtimoiy-kommunikativ ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: emotsional-ekspressivlik, emotsionallik, ekspressivlik, stilistika, pragmatika, nutq ta'sirchanligi, baholovchi birliklar.

KIRISH

Til inson tafakkurining ifodachisi bo'lish bilan birga, uning ichki hissiy holati, munosabati va subyektiv bahosini aks ettiruvchi murakkab ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Nutq jarayonida inson faqat axborot yetkazib bermaydi, balki o'z hissiyotlarini, kayfiyatini, ijobiy yoki salbiy munosabatini ham ifodalaydi. Ana shu jihat til birliklarining emotsional-ekspressiv imkoniyatlari orqali namoyon bo'ladi.

Zamonaviy tilshunoslikda emotsional-ekspressivlik muammosi tobora dolzarb tus olmoqda. Bu holat tilni faqat struktur birliklar majmui sifatida emas, balki kommunikativ va pragmatik tizim sifatida talqin etish bilan bog'liqdir. Nutqning ta'sirchanligi, uning tinglovchi yoki o'quvchiga psixologik ta'siri aynan emotsional-ekspressiv vositalar orqali ta'minlanadi.

Shu sababli emotsional-ekspressivlik masalasi stilistika, pragmatika, diskurs tahlili va psixolingvistika bilan uzviy bog'liq holda o'rganilmoqda.

Emotsional-ekspressivlik tushunchasi til birliklarining subyektiv baholovchi xususiyatini ifodalaydi. Bu baho nutqda so'zlovchining voqelikka munosabati, hissiy holati va kommunikativ maqsadi bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Ayniqsa, badiiy adabiyotda, publitsistik matnlarda va og'zaki nutqda emotsional-ekspressiv vositalar nutqning obrazlilikiga va ta'sir kuchini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi.

So'nggi yillarda olib borilgan lingvistik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, emotsional-ekspressivlik tilning periferik hodisasi emas, balki uning funksional markaziy komponentlaridan biridir. Nutqning ekspressiv bo'lishi nafaqat estetik ehtiyojni qondiradi, balki kommunikatsiyaning samaradorligini oshiradi. Bu jihatdan emotsional-ekspressiv birliklar ijtimoiy muloqotda muhim pragmatik vazifani bajaradi.

Emotsional-ekspressivlik masalasini ilmiy jihatdan o'rganish til birliklarining semantik tuzilishini chuqurroq anglashga yordam beradi. Bir xil leksik birlik turli kontekstlarda turlicha emotsional rangga ega bo'lishi mumkin. Bu holat tilning kontekstual va diskursiv xususiyatlari bilan bog'liq bo'lib, emotsional-ekspressivlikning dinamik xarakterini ko'rsatadi.

Shuningdek, emotsional-ekspressivlik tilning milliy-madaniy xususiyatlarini aks ettiruvchi muhim ko'rsatkichlardan biridir. Har bir til o'ziga xos emotsional-ekspressiv vositalarga ega bo'lib, ular milliy mentalitet va madaniy qadriyatlar bilan bevosita bog'langan. Shu nuqtai nazardan, emotsional-ekspressivlikni o'rganish lingvomadaniyatshunoslik uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi emotsional-ekspressivlik tushunchasining lingvistik mohiyatini ochib berish, uning tilshunoslikdagi o'rnini aniqlash hamda zamonaviy ilmiy qarashlar asosida ushbu hodisaning funksional ahamiyatini tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun emotsionallik va ekspressivlik tushunchalari o'rtasidagi farq va o'xshashliklar, emotsional-ekspressiv birliklarning turlari hamda ularning nutqdagi vazifalari izchil ravishda yoritiladi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot emotsional-ekspressivlik tushunchasining tilshunoslikdagi o'rnini aniqlashga qaratilgan bo'lib, unda kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi sifat va qisman miqdoriy tahlil usullarining uyg'unlashuvi asosida tashkil etildi. Bu yondashuv emotsional-ekspressiv birliklarning nafaqat struktur-semantik xususiyatlarini, balki ularning pragmatik va kommunikativ funksiyalarini ham chuqur tahlil qilish imkonini berdi.

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini zamonaviy tilshunoslikdagi stilistika, pragmatika, diskurs tahlili va psixolingvistika yo'nalishlarida ishlab chiqilgan konseptual qarashlar tashkil etdi. Emotsional-ekspressivlik hodisasi tilning funksional imkoniyatlarini ochib beruvchi muhim kategoriya sifatida talqin qilinib, u til birliklarining subyektiv-baholovchi xususiyatlari bilan bog'liq holda o'rganildi.

Tadqiqot jarayonida birinchi navbatda deskriptiv-tahliliy metoddan foydalanildi. Ushbu metod emotsional-ekspressivlik tushunchasining ilmiy adabiyotlarda berilgan talqinlarini tizimlashtirish va umumlashtirish imkonini berdi. Turli lingvistik maktablar tomonidan ilgari surilgan yondashuvlar qiyosiy tahlil qilinib, ularning umumiy va farqli jihatlari aniqlandi.

Struktur-semantik tahlil metodi emotsional-ekspressiv birliklarning til tizimidagi o'rnini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etdi. Bu usul yordamida leksik, grammatik va stilistik darajalarda emotsional-ekspressivlikning namoyon bo'lish shakllari o'rganildi. Xususan, baholovchi leksika, emotsional affikslar, kuchaytiruvchi grammatik konstruktsiyalar va stilistik figuralar alohida tahlil qilindi.

Tadqiqotda pragmatik yondashuv ham qo'llanildi. Ushbu yondashuv emotsional-ekspressiv birliklarning nutq jarayonidagi funksional vazifalarini aniqlashga xizmat qildi. Nutqda so'zlovchining kommunikativ maqsadi, tinglovchiga ta'sir ko'rsatish niyati va ijtimoiy kontekst emotsional-ekspressivlikni shakllantiruvchi omillar sifatida ko'rib chiqildi.

Bundan tashqari, diskursiv tahlil metodi yordamida emotsional-ekspressiv birliklarning badiiy, publitsistik va kundalik nutqdagi qo'llanilishi o'rganildi. Turli janr va diskurslarda emotsional-ekspressivlikning funksional yuklamasi taqqoslandi. Bu orqali emotsional-ekspressivlikning universal va kontekstga bog'liq xususiyatlari aniqlandi.

Metodologiyaning muhim jihati sifatida so'nggi yillarda chop etilgan ilmiy maqolalar, monografiyalar va dissertatsiyalar tahlili asosiy manba sifatida tanlandi. Ushbu yondashuv tadqiqotning dolzarbligini ta'minlab, emotsional-ekspressivlik masalasining zamonaviy tilshunoslikdagi holatini real ilmiy asosda yoritishga imkon berdi.

NATIJALAR

O'tkazilgan tadqiqot natijalari emotsional-ekspressivlik til tizimining ajralmas va funksional jihatdan muhim komponenti ekanini ko'rsatdi. Tahlillar shuni tasdiqladiki, emotsional-ekspressiv birliklar tilning barcha darajalarida mavjud bo'lib, ular nutqning ta'sirchanligi va kommunikativ samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Birinchi natija sifatida emotsional-ekspressivlik tushunchasining murakkab va ko'p qirrali hodisa ekanini aniqlandi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, emotsionallik va ekspressivlik ko'pincha birgalikda namoyon bo'lsa-da, ular funksional jihatdan farqlanadi. Emotsionallik asosan so'zlovchining hissiy holatini ifodalasa, ekspressivlik nutqning kuchaytirilgan, ta'sirchan shaklda berilishini ta'minlaydi.

Ikkinchi muhim natija emotsional-ekspressiv birliklarning leksik darajada keng namoyon bo'lishi bilan bog'liq. Baholovchi leksika, metaforalar, epitetlar va emotsional rangga ega sinonimlar nutqda subyektiv munosabatni ifodalashning asosiy vositalari sifatida aniqlanadi. Bu birliklar kontekstga qarab ijobiy yoki salbiy emotsional rang kasb etadi.

Uchinchi natija grammatik darajada emotsional-ekspressivlikning ifodalanishi bilan bog'liq. Tadqiqot davomida kuchaytiruvchi affikslar, takrorlash, inversiya va modal konstruktsiyalar nutqda emotsional ta'sirni kuchaytiruvchi omillar sifatida aniqlandi. Bu holat grammatik vositalarning ham emotsional-ekspressiv funksiyaga ega ekanini ko'rsatadi.

To'rtinchi natija stilistik darajada emotsional-ekspressivlikning muhim rol o'ynashi bilan izohlanadi. Badiiy va publitsistik nutqda stilistik figuralar va tropalar orqali emotsional-ekspressivlik kuchaytiriladi. Bu esa matnning obrazlilik va estetik qiymatini oshiradi.

Beshinchi natija emotsional-ekspressivlikning pragmatik ahamiyati bilan bog'liq. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, emotsional-ekspressiv birliklar nutqda tinglovchi yoki o'quvchiga ta'sir ko'rsatishning samarali vositasi hisoblanadi. Ular kommunikativ niyatni aniqroq ifodalashga va muloqotning psixologik jihatdan samarali bo'lishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, natijalar emotsional-ekspressivlik tilning periferik hodisasi emas, balki uning markaziy funksional komponentlaridan biri ekanini tasdiqladi. Bu holat emotsional-ekspressivlikni zamonaviy tilshunoslikda alohida tadqiqot obyekti sifatida o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari emotsional-ekspressivlikning zamonaviy tilshunoslikda markaziy funksional kategoriya ekanini tasdiqlaydi. Olingan ilmiy xulosalar shuni ko'rsatadiki, emotsional-ekspressivlik til tizimining chekka hodisasi emas, balki uning kommunikativ imkoniyatlarini to'liq namoyon etuvchi asosiy mexanizmlaridan biridir. Bu holat tilni faqat axborot uzatish vositasi sifatida emas, balki ijtimoiy-psixologik ta'sir quroli sifatida talqin qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

Muhokama jarayonida aniqlanganki, emotsional-ekspressivlik emotsionallik va ekspressivlikning uzviy birligi asosida shakllanadi. Biroq ilmiy adabiyotlarda ushbu ikki tushuncha ko'pincha sinonim sifatida qo'llanilishi terminologik noaniqliklarni keltirib chiqaradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, emotsionallik asosan so'zlovchining ichki hissiy holatini ifodalashga xizmat qilsa, ekspressivlik nutqning kuchaytirilgan, ta'sirchan shaklini ta'minlaydi. Ularning birgalikda namoyon bo'lishi emotsional-ekspressivlikni yuzaga keltiradi.

Muhokama qilingan yana bir muhim masala — emotsional-ekspressiv birliklarning kontekstga bog'liqligidir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bir xil til birligi turli nutqiy vaziyatlarda turlicha emotsional-ekspressiv rang kasb etishi mumkin. Bu holat emotsional-

ekspressivlikning dinamik xarakterga ega ekanini va uning diskursiv muhit bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatadi. Ayniqsa, og'zaki nutq va badiiy diskursda bu xususiyat yaqqol namoyon bo'ladi.

Shuningdek, emotsional-ekspressivlikning stilistik funksiyasi alohida e'tiborga loyiqdir. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, badiiy va publitsistik matnlarda emotsional-ekspressiv vositalar nutqning obrazlilikini, estetik ta'sirini va o'quvchi bilan emotsional aloqani kuchaytiradi. Bu esa emotsional-ekspressivlikni faqat tilshunoslik emas, balki adabiyotshunoslik va madaniyatshunoslik bilan ham bog'liq hodisa sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Muhokama jarayonida emotsional-ekspressivlikning pragmatik ahamiyati ham alohida ta'kidlandi. Nutq jarayonida so'zlovchi tinglovchiga ma'lum bir ta'sir ko'rsatishni ko'zlaydi va bu maqsadga erishishda emotsional-ekspressiv vositalardan faol foydalanadi. Bu holat emotsional-ekspressivlikni kommunikativ strategiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida baholashga asos bo'ladi.

Natijalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, zamonaviy tilshunoslikda emotsional-ekspressivlikni kompleks yondashuv asosida o'rganish zarur. Uni faqat stilistik vosita sifatida cheklab qo'yish hodisaning haqiqiy mohiyatini to'liq ochib bermaydi. Aksincha, emotsional-ekspressivlikni semantik, pragmatik, diskursiv va psixolingvistik jihatdan o'rganish ilmiy jihatdan yanada samaraliroq hisoblanadi.

XULOSA

Mazkur ilmiy maqolada emotsional-ekspressivlik tushunchasi va uning tilshunoslikdagi o'rni zamonaviy ilmiy qarashlar asosida kompleks tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari emotsional-ekspressivlik tilning muhim funksional kategoriyalaridan biri ekanini, u nutqning ta'sirchanligi va kommunikativ samaradorligini ta'minlashda yetakchi rol o'ynashini ko'rsatdi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, emotsional-ekspressivlik emotsionallik va ekspressivlikning o'zaro uzviy birligi asosida shakllanadi. Ushbu hodisa til birliklarining subyektiv-baholovchi xususiyatlarini namoyon qilib, so'zlovchining voqelikka munosabatini ifodalashga xizmat qiladi. Emotsional-ekspressiv birliklar nutqning barcha darajalarida — leksik, grammatik va stilistik qatlamlarda mavjud bo'lib, ularning har biri nutq ta'sirini kuchaytirishda muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, emotsional-ekspressivlik tilning faqat estetik jihatini emas, balki uning ijtimoiy va pragmatik funksiyalarini ham belgilaydi. Nutq jarayonida emotsional-ekspressiv vositalar muloqotni jonlantiradi, tinglovchi bilan psixologik aloqani mustahkamlaydi va kommunikativ maqsadga erishishni osonlashtiradi. Shu sababli emotsional-ekspressivlikni zamonaviy kommunikatsiya jarayonlarining muhim elementi sifatida baholash mumkin.

Amaliy jihatdan, mazkur tadqiqot natijalari til o'qitish metodikasida, ayniqsa, nutq madaniyatini rivojlantirish va badiiy matnlarni tahlil qilish jarayonida qo'llanishi mumkin. Shuningdek, emotsional-ekspressivlik masalasini chuqur o'rganish tarjima, jurnalistika va ommaviy axborot vositalari faoliyati uchun ham muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kelgusidagi tadqiqotlar emotsional-ekspressivlikning alohida diskurslar doirasidagi xususiyatlarini, shuningdek, turli tillarda ushbu hodisaning namoyon bo'lish shakllarini qiyosiy jihatdan o'rganishga qaratilishi mumkin. Bu esa emotsional-ekspressivlikning universal va milliy xususiyatlarini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aitchison, J. (2012). *Words in the Mind: An Introduction to the Mental Lexicon* (4th ed.). Wiley-Blackwell.
2. Baddeley, A. D. (2000). The episodic buffer: A new component of working memory? *Trends in Cognitive Sciences*, 4(11), 417–423.
3. Boers, F., & Lindstromberg, S. (2008). *Cognitive Linguistic Approaches to Teaching Vocabulary and Phraseology*. Mouton de Gruyter.
4. Craik, F. I. M., & Lockhart, R. S. (1972). Levels of processing: A framework for memory research. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 11(6), 671–684.
5. Coxhead, A. (2000). A new academic word list. *TESOL Quarterly*, 34(2), 213–238.